В.Кошелюк, Т.Гринюк

САМОПРОГОЛОШЕНІ ДЕРЖАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

На сучасній політичній карті світу існують досить специфічні державні утворення: так звані невизнані або самопроголошені держави. Специфічність ця полягає не стільки в особливостях державного чи адміністративного устрою, як у міжнародному статусі цих держав, які де-факто існують, володіючи всіма ознаками державності, а де-юре їх ніби й немає.

Що ж розуміють під терміном невизнані держави? Невизнані держави — це державні утворення, які, володіючи всіма ознаками державності (контроль над територією, система управління, фактичний суверенітет), не мають повного чи часткового міжнародного дипломатичного визнання й, таким чином, не можуть де-юре виступати в якості суб'єкта міжнародних відносин[1].

Через стадію «самопроголошеної держави» пройшли чи не більшість держав світу, починаючи від Нідерландів (отримали міжнародне визнання через 70 років після здобуття фактичної незалежності), США, країни Латинської Америки. Справжній вибух утворення невизнаних держав спостерігався в 1917–1918 рр. у зв'язку з розпадом великих імперій (Російської, Австро-Угорської). Проте політичне майбутнє цих держав формувалося по-різному: одні з них були добровільно чи примусово ліквідовані, а інші дістали міжнародне визнання. Антанта зайняла ліберальну позицію, проголосивши «право націй на самовизначення».

Новий вибух «самопроголошення» відбувся на межі 1990-х рр. у зв'язку з розпадом СРСР і Югославії. Проте розпад багатонаціональних держав супроводжувався кривавими етнонаціональними і релігійними конфліктами.

Досить часто проблема невизнаних держав зводиться до формально-юридичного підходу. Проте це не просто правові казуси й сторонам конфлікту не завжди варто обмежуватись інструктивними положеннями засідань Ради Безпеки ООН.

В основному, самопроголошені держави як предмет дослідження більше розглядаються з позиції міжнародного права, у вигляді правового прецеденту або ж невідповідності між юридичним та

фактичним становищем країни. Досить мало дослідників звертають увагу на це явище в геополітичному контексті. Проте існування невизнаних держав — це реальний факт. Вони є учасниками стратегічної боротьби провідних держав за поширення власного політичного та економічного впливу, уникаючи при цьому будь-яких правових наслідків, оскільки де-юре їх не існує. Це досить небезпечний прецедент, який в останній час все більше вимагає вирішення, загрожуючи перетворитися водночас на зони кривавих локальних конфліктів.

Проблемою невизнаних держав цілеспрямовано займаються не так вже й багато вчених. Аналіз наукової спадщини з даного питання доводить, що в основному — це політологи, яскравим представником яких є, зокрема, німецький політолог Штефан Трьобст: вчений дотримується наукової позиції поетапного, комплексного вирішення цієї проблеми, обов'язково із врахуванням пропозицій всіх сторін конфлікту та міжнародної спільноти. Дослідженням самопроголошених держав саме в політико-географічному напрямі займається нідерландський науковець Томас де Ваал, якому належить праця «Черный сад», де розглянуто конфлікт в Нагорному Карабасі. До російських дослідників, що вивчають названу проблематику, слід віднести В'ячеслава Ніконова, доктора історичних наук, президента фонду «Політика». Серед експертів з цього питання значне місце займають грузинські фахівці (зокрема, Олександр Ранделі).

Використовуючи в процесі дослідження у науковому обігу понятійно-термінологічне посилання «невизнані держави», перш за все слід відзначити певну відносність терміна «невизнані». Що під ним розуміється? Невизнання їх світовою спільнотою? Проте нині світова спільнота як певний інститут знаходиться в глибокій не лише політико-правовій, а й аксіологічній кризі. До світової спільноті апелюють всі — визнані держави й невизнані. Але, чіткої відповіді немає.

В епоху глобального постмодерну, який настав після краху ялтинсько-потсдамської системи, не зовсім зрозумілі (оскільки вони ще не визначені остаточно) обриси нової розстановки сил на світовій політичній карті. Виходячи з цього, не зовсім зрозумілі й критерії визнання або ж невизнання певного утворення як самостійної держави[2].

Що ж доцільно брати за основу в процесі визначення статусу? Єдиний суверенітет на підвідомчій території? Тоді, звичайно,

Грузію чи Азербайджан не можна було б визнати державами, оскільки жодне з цих утворень, до моменту свого офіційного визнання, не здійснювало єдиний суверенітет над всією територією. До 1991 р. Азербайджан фактично втратив контроль над Нагорним Карабахом, а Грузія над Південною Осетією. У цьому разі і у Російської Федерації могли виникнути проблеми, оскільки в 1991–1992 рр. Ічкерія фактично опинилася поза російським правовим і політичним простором.

У разі визнання за основу існування державних інститутів потрібно вказати, що армія, поліція, чиновницький апарат Нагорного Карабаху не поступається в ефективності азербайджанським інституціям, те ж саме стосується Абхазії та Придністров'я[3].

Саме державна самодостатність є головною перепоною в розгляді самопроголошених держав як таких собі анклавів мафії. Мафіозним анклавам не потрібна державна символіка, претензії на легітимність, а найголовніше — державно-історичний міф. Ідеологічні системи невизнаних держав відрізняються чіткими концепціями відновлення історичної справедливості. Тут є доречним запитання: що більше схоже на державу — Афганістан, Сомалі, Ліберія, які на даний час є не більше ніж прапорці на галявині перед будівлею ООН, чи Нагорний Карабах, Абхазія або ж Придністров'я? Не можна не сказати про найголовнішу проблему — це визнання невизнаної держави її підданими[4].

Вочевидь, навіть домовившись з політичною елітою про певний алгоритм вирішення проблеми невизнаності на даному етапі розвитку цих країн, неможливо домовитися з цілою державою. Отже, невизнані держави, попри відсутність міжнародного визнання, не перестають бути важливими політичними фігурантами на геополітичній карті Європи та головоломкою для міжнародного співтовариства.

Проблема самопроголошених держав стає дедалі актуальнішою. Це пов'язано не лише з очікуванням міжнародного визнання Косово, що може відбутися найближчим часом та стати, на думку деяких експертів, прикладом вирішення подібних ситуацій. Швидше за все, визначальним чинником є зростання політичної активності цих держав (президентські вибори в Придністров'ї та Південній Осетії, референдум про прийняття конституції в Нагорному Карабасі)[5]. Активізація означає загострення боротьби. Боротьби кого? Самопроголошених держав і міжнародної спільноти? Чи самопроголошених держав та метрополій, яким вони колись належали?

Не можна дати однозначної відповіді, не висвітливши ще один бік цієї досить заплутаної проблеми: чи могли б існувати державні утворення без офіційного визнання, по суті, нелегально, в повній ізоляції, не маючи будь-якої підтримки? Звичайно — ні. Чи могли б вони створити ефективний управлінський апарат, налагодити функціонування економічної системи території без певної допомоги інших держав. Навряд чи це було б можливим. Отже, на нашу думку, ключовим моментом вироблення стратегії щодо вирішення проблеми самовизначених країн є насамперед чітке розуміння, сателітами яких провідних держав вони є. Ні для кого не секрет, що сьогодні на Європейському континенті присутні три досить потужні гравці, які намагаються посилити свої позиції в умовах процесу зміни геополітичних зв'язків минулого. Це США, ЄС та Росія. Взявши за основу цю початкову розстановку полюсів впливу на політичній карті Європи, можна визначити роль самопроголошених держав у сучасній геополітичній боротьбі в Європі. По суті, вони є зручними плацдармами для поширення впливу певних провідних держав. Також вони є джерелом тиску на «неслухняних» держав-сусідів, засобом для повернення їх у простір політичного впливу колишніх метрополій. З метою ілюстрації цього твердження варто взяти хоча б самопроголошені держави Південного Кавказу (Абхазію, Південну Осетію, Нагірно-Карабахську республіку). Ці території знаходяться на своєрідній межі між різними сферами впливу. Є сенс провести аналогію з межею між літосферними плитами, яка ніколи не залишається стабільною, а весь час перебуває в русі. Тільки в даному випадку існує межа між своєрідними геополітичними плитами. Саме тут відбувається взаємодія та боротьба протилежних векторів впливу.

З одного боку — Росія, яка прагне відродити колишню значущість у даному регіоні, з іншого — Грузія, вектор зовнішньої політики якої направлений в бік зближення з США, Азербайджан, з потужними родовищами паливних ресурсів й прагненням самостійно вирішувати свої зовнішні й внутрішні питання.

Подібний підхід може бути застосований до розуміння проблем Косово. Балкани традиційно є регіоном досить високого рівня політичної напруги. Тут відбувається зіткнення інтересів багатьох потужних держав, адже політичний вплив у цьому регіоні автоматично дає вирішальну перевагу в економіко-політичному житті всього Середземномор'я[6].

Проаналізувавши весь період існування невизнаних держав в Європі, мимоволі напрошується висновок, що їхня наявність вигідна державам, які мають незгаслі імперські амбіції або ж намагаються посилити та закріпити свій вплив у регіонах, які колись були поза сферою цього впливу. Критично оцінивши всі пафосні висловлювання на кшталт «захисту права народу на самовизначення» або ж «введення військ з метою збереження стабільності в регіоні», що так часто проголошують політики, виникає думка про те, що самопроголошені держави є просто буферними територіями, своєрідними політичними плацдармами, які служать для просування геополітичних стратегій провідних держав Європи. Вивчаючи проблематику територій саме з таких позицій, можна прогнозувати наслідки, до яких може призвести ігнорування самого факту їх існування. Також стане можливим вироблення стратегії відносно вирішення даної проблеми.

Має бути розуміння, що відсутність факту міжнародного визнання не означає заперечення існування території фактично, зникнення її впливу, зв'язків, взаємодій. Тим більше, якщо йдеться про території, які мають важливе геополітичне значення. Їхнє нелегальне становище вигідне державам, для яких ці країни є всього лише розмінною фігурою в геополітичній грі. Проблему самопроголошених держав неможливо вирішити в односторонньому порядку. Потрібний активний міжнародний моніторинг та обговорення їхньої ситуації. При цьому, важливою буде економічна та політична ситуація в колишніх «метрополіях», яким належали певні невизнані держави. Теоретично можливим став би процес приєднання за умови стабільного розвитку економіки в даних державах. Ситуацію ускладнює ще один нюанс: офіційне визнання незалежності не гарантує, що в майбутньому сателіти будуть дотримуватися попереднього курсу зовнішньої політики, а не змінять вектор на протилежний. Тобто державам, що зараз мають визначальний вплив на самопроголошені республіки, є невигідною їх самостійність. Існує думка, що вирішення проблеми самопроголошених республік — це справа не кількох років. Потрібна міжнародна стратегія вирішення даної проблеми, яка б скоординувала зусилля всіх сторін конфлікту. Першим кроком цієї стратегії має бути міжнародна публічність висвітлення ситуації, в якій перебувають зазначені регіони. Зникнення своєрідної завіси суттєво зменшить привабливість невизнаних держав як суб'єкта геополітичних комбінацій[7].

Досить знаковими є слова Б. Парахонського, професора Національного інституту стратегічних досліджень: «Мабуть, історична справедливість все ж таки має свої межі. Іноді спроби повернутися в минуле стають актом історичної несправедливості по відношенню до сучасності». Цю істину мають прийняти лідери як визнаних, так і невизнаних держав, здійснюючи перший крок задля врегулювання такої багатоскладової міжнародної проблеми.

---

[1] http://wapedia.mobi/ru/

[2] За матеріалами інформаційно-аналітичного бюлетеня «ЕвроАзия». — М., 2006. — Август.

[3] www.regnum.ru

[4] За матеріалами інформаційно-аналітичного бюлетеня «ЕвроАзия». — М., 2006. — Август.

[5] *Погорельский А.* Непризнанные государства — вызов XXI века // Прогнозис. — 2006. — Декабрь.

[6] *Бжезинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. — М.: Международные отношения, 2005. — С. 119–121.

[7] www.rg.ru